

THE JEWISH PEOPLE POLICY INSTITUTE
המכון למדיניות העם היהודי

מדד הפלורליזם 2023
של המכון למדיניות העם היהודי

רוצים דמוקרטיה, וגם יהודית

שמואל רוזנר | פרופ' קמיל פוקס | נח סלפקוב

זכויות יוצרים © המכון למדיניות העם היהודי
מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י בע"מ (חל"צ) ירושלים, תשפ"ג/2023

קמפוס גבעת רם, ת.ד. 39156, ירושלים 9139101
טלפון: 02-5633356 | פקס: 02-5635040 | www.jppe.org.il

כל הזכויות שמורות. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאכסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מן החומר שבחברת זו. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמכון למדיניות העם היהודי.

עריכת הטקסט: ענת ברנשטיין
עיצוב והפקה: לוטה עיצובים

מסת"ב 978-965-754-937-7

תוכן העניינים

5	כותרות עיקריות
6	רקע
7	נוח לחיות בישראל?
9	יהודית או דמוקרטיית?
13	מה חושבים האחרים?
16	הסכמה עם מגילת העצמאות?
19	יחסים בין קבוצות
22	סיכום
23	הערות

כותרות עיקריות

**תמיכה גורפת של יהודים וערבים בישראל
כמדינה דמוקרטית, ללא פערים עמוקים בין קבוצות שונות**

**תמיכה של כלל היהודים בישראל כמדינה יהודית,
אך בקרב חילונים תמיכה חלשה יותר**

**בכל קבוצות האוכלוסייה הרוב סבורים שמדינה דמוקרטית
משמעה הן בחירות והן זכויות אדם**

**תומכי ימין סבורים (בטעות) שתומכי שמאל־מרכז
פחות מעוניינים בישראל כמדינה יהודית**

**תומכי שמאל סבורים (בטעות) שתומכי ימין
פחות מעוניינים בישראל כמדינה דמוקרטית**

**קרוב למחצית מהערבים (44%)
אינם מתנגדים לישראל כמדינה יהודית**

**הסכמה גבוהה מאוד בכלל הציבור היהודי עם האמירות העיקריות
שבמגילת העצמאות**

**עם זאת, הסכמה חלשה יותר בקבוצות הימין
עם אמירות המגילה על שוויון זכויות**

**כמעט שוויון בין הערכת חילונים את הכפייה הדתית
ובין הערכת דתיים־חרדים את הכפייה החילונית**

**נמשכת הירידה הכללית בתחושה שנוח לחיות בישראל.
השנה: בקרב חילונים, תומכי שמאל וערבים**

זו השנה התשיעית שהמכון למדיניות העם היהודי מפרסם את מדד הפלורליזם השנתי, והשנה השמינית שהמדד מתבסס, בין השאר, על סקר עמדות מקיף. כמו בשנים קודמות, גם השנה הסקר כולל משיבים יהודים ולא־יהודים*.

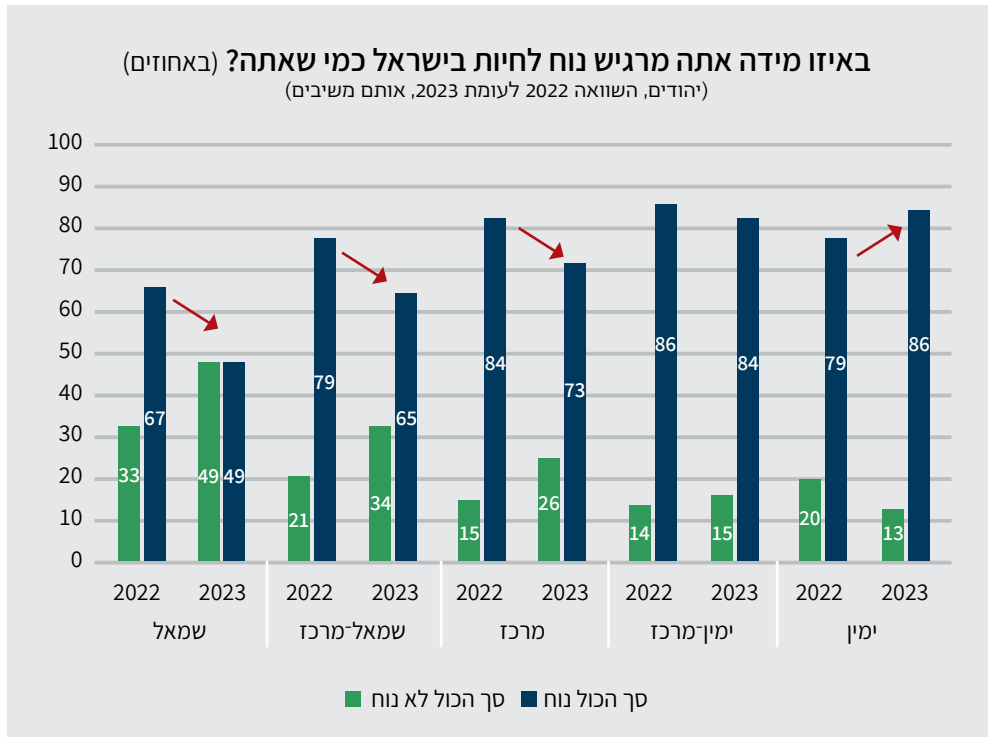
הסקר העומד בבסיסו של מדד הפלורליזם נעשה בתנאים פוליטיים וחברתיים מסוימים ועל רקע התפתחויות שיש להביא בחשבון בניתוחו. בחודשים האחרונים (ראשית 2023) ההתפתחות העיקרית המשפיעה על הנתונים היא העימות החרף בעקבות רצונה של הממשלה להביא לאישור הכנסת רפורמה מקיפה ביחסי השלטון ומערכת המשפט. עימות זה בא לאחר מערכת בחירות חמישית בתוך ארבע שנים, שבה הושג לראשונה בשרשרת בחירות זו רוב מובהק לאחד הגושים, הכולל את הליכוד, מפלגת הציונות הדתית ושותי המפלגות החרדיות ש"ס ויהדות התורה. יריביה הפוליטיים של הממשלה החדשה קיבלו את ניצחונה בבחירות בתחושה קשה, והמהירות שהקואליציה פנתה ליישום רפורמות שחלקן מרחיקות לכת ונוגעות לשיטת המשטר הנהוגה בישראל הובילה למשבר חריף, שנשיא המדינה הגדיר אותו באמצע חודש פברואר "סף קריסה חברתית וחוקתית" ו"רגע לפני פיצוץ".

שאלון מדד הפלורליזם כולל כמה רכיבים שאי־אפשר לנתק את ההתייחסות אליהם מן ההתפתחויות המתוארות כאן. כך שאלות שנבחנו על כוחם או חולשתם של מוסדות כמו בית המשפט העליון והיועץ המשפטי לממשלה, כך שאלות על מידת ההסכמה עם סעיפים מתוך מגילת העצמאות של ישראל, כך שאלות על היחס של בוחריו אופוזיציה וקואליציה זה לזה. יש להוסיף כי הדומיננטיות המובהקת של המחלוקת על הרפורמה המשפטית בשיח הציבורי לא צריכה לטשטש השפעות נוספות של התפתחויות אקטואליות על התשובות לשאלון השנה. הזכרנו את מערכת הבחירות, שבה זכה גוש הימין ברוב, גוש השמאל הצטמק (עם נשירתה של מפלגה ותיקה, מרצ, אל מתחת לאחוז החסימה), והמפלגות הערביות חזרו למקומן הכמעט קבוע באופוזיציה (לאחר קדנציה קצרה של רע"מ בקואליציה). תחילת הכהונה של ממשלת הימין־חרדים הובילה למתיחות גם בכמה נושאים הנוגעים ליחסי דת-מדינה (חוק איסור חמץ בבתי חולים), יחסי ישראל והתפוצות (בשל התביעה לשנות את חוק השבות), ועוד.

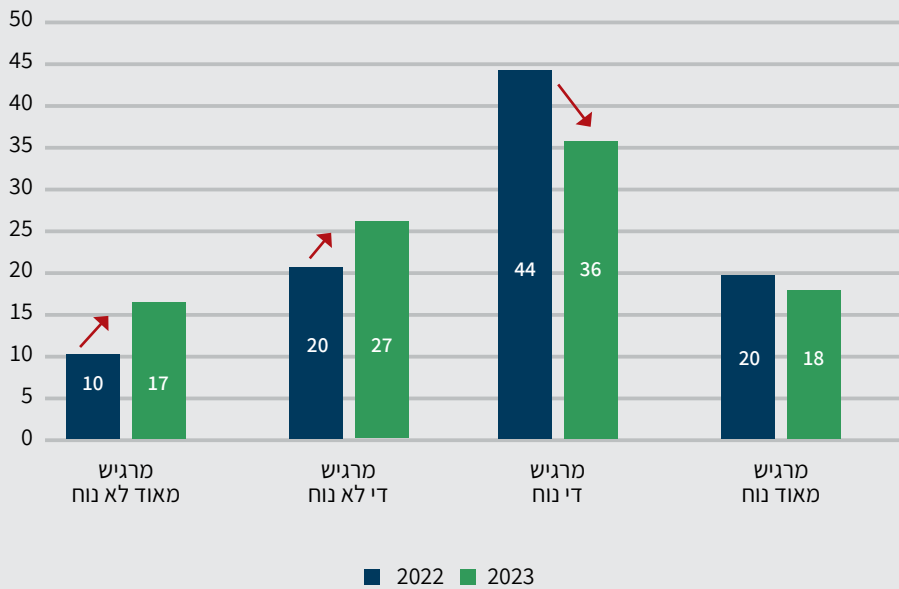
* את הסקר במגזר היהודי ערך השנה אתר המדד. נכללו בו מספר גדול יחסית של משיבים (כ־1,700); מתוכם השיבו לשאלון, גם בשנה שעברה וגם השנה, כמעט 600 אנשים. בכך הם אפשרו השוואה מדוקדקת ופרטנית של שינוי עמדות בקרב אותם משיבים מקבוצות שונות. המדד מציג בכל שנה רשימה קבועה של נושאים החוזרים על עצמם – כדי לבחון את התפתחותם. כמה מן המגמות המשתקפות בהם יוצגו בהמשך. את הסקר ערך השנה (כמו בשנים הקודמות) פרופ' קמיל פוקס מאוניברסיטת תל אביב. את הניתוח כתבו, יחד עם פרופ' פוקס, שניים מעמיתי המכון למדיניות העם היהודי – נח סלפקוב ושמואל רוזנר.

נוח לחיות בישראל?

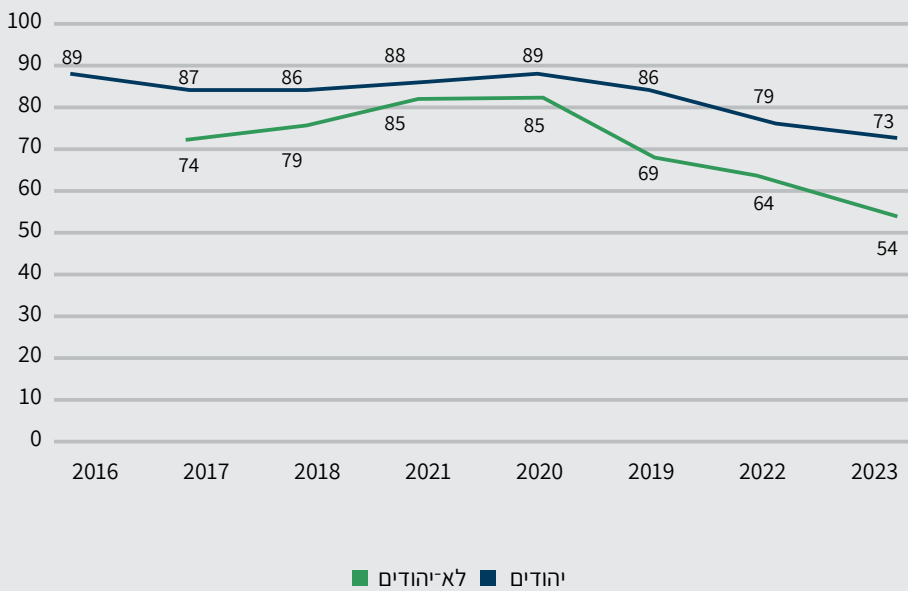
כבכל שנה גם השנה השאלון נפתח בשאלה בעניין תחושת הנוחות של המשיבים: עד כמה הם והן מרגישים בנוח לחיות בישראל כמי שהם. שאלה זו מושפעת באופן קבוע מהמצב החברתי-פוליטי במדינה, והדבר ניכר גם השנה. לנוכח השינויים במאזן הכוחות הפוליטי והעימות החריף בין תומכי הקואליציה לבין מתנגדיה בנושאים שונים ניכרת ירידה ברורה בתחושת הנוחות של ישראלים תומכי מרכז ושמאלה, ולעומת זאת עלייה, אם כי מתונה יותר, בתחושת הנוחות של ישראלים תומכי ימין. בדומה, בקרב הערבים ניכרות ירידה מסוימת בתחושת הנוחות ועלייה בתחושת האי-נוחות לעומת השנה שעברה. השנה נמשכת אפוא המגמה שהחלה להסתמן לפני שלוש שנים של ירידה כללית בתחושת הנוחות של הציבור – היהודי והערבי.

באיזו מידה אתה מרגיש נוח לחיות בישראל כמי שאתה? (באחוזים)
 (ערבים, השוואה 2022 לעומת 2023)

מגמה רב-שנתית: שיעור המשיבים שנוח להם לחיות בישראל כמי שהם (באחוזים)

יהודית או דמוקרטית?

נוסחת המדינה היהודית והדמוקרטית נעשתה למטבע לשון, ולא תמיד קל לזהות בה את כוונתם של מי שמשתמשים בה. מה שאמור היה להיות נוסחה מאחדת נעשה בחלוף הזמן לנוסחה מאותגרת. מכיוון שיש בה שני רכיבים שלא בהכרח ניצבים על מישור זהה ויש אפילו הסבורים שהם מתנגשים לעיתים, נוצרה מעין תחרות הניכרת הן בהתבטאויות של מנהיגים הן בשאלוני סקרים. "הקיבוע בחוקי היסוד של 1992 של המונח המפורש 'יהודית ודמוקרטית' והשתרשות המונח הזה גם בשיח הציבורי, תרמו לא מעט לחיזוק הרושם של מדינה המיטלטלת בין שני קטבים מתחרים"¹. מכיוון שכך, אזרחי ישראל נבחנים לעיתים על אחת משתי שאלות: האם הם תומכים בישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית (או יהודית ודמוקרטית), והאם הם רואים עדיפות לאחד משני הרכיבים על פני רעהו. בהצגה מסוג זה נדרשת מהמשיבים החלטה שנשענת על הנחה סמויה בדבר סתירה או מתח בין שני הרכיבים – כאילו במקרים מסוימים, אולי רבים, הכרחי שאחד מהם יבוא על חשבון האחר.

בלי להיכנס לדיון העקרוני על מהות הצירוף "יהודית ודמוקרטית", שנותר מעורפל ושנוי במחלוקת, בחרנו השנה להציג לציבור בישראל שאלה שאינה מגלמת הנחה סמויה בדבר תחרות בין הרכיבים, אלא אפשרות להביע עמדה כלפי כל אחד מהם לגמרי בנפרד. שאלנו לחוד על רמת התמיכה בישראל **כמדינה יהודית** ולחוד על רמת התמיכה בישראל **כמדינה דמוקרטית**. התוצאות מלמדות על מציאות בהירה למדי: רוב גדול של יהודים רוצים שישראל תהיה יהודית, ורוב גדול מאוד מהם רוצים שישראל תהיה דמוקרטית. המסגרת הכוללת את שני הרכיבים אינה מוסכמת רק בקרב המיעוט הערבי, שבו יש תמיכה רחבה מאוד בישראל כמדינה דמוקרטית, אך גם הסתייגות ניכרת מישראל כמדינה יהודית.

עם זאת, יש לשים לב לכך שקרוב למחצית מהערבים (44%) תומכים בישראל כמדינה יהודית, או אומרים ש"לא אכפת" להם אם ישראל תהיה או לא תהיה מדינה יהודית. למעשה, שיעור זה של ערבים שאינם מתנגדים לישראל כמדינה יהודית כמעט זהה בגודלו לשיעור הערבים האומרים כי הם מעדיפים שישראל לא תהיה מדינה יהודית או מתנגדים לכך שישראל תהיה מדינה יהודית (46%). בנתון זה יש כדי לאשש מחקרים אחרים שבחנו את רמת ההסכמה של ערבים בישראל להגדרתה כמדינה יהודית – לדוגמה, מחקר שבו רוב המשיבים הערבים הסכימו עם האמירה ש"אם יתקיים משאל עם על חוקה שמגדירה את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומבטיחה זכויות אזרח מלאות לערבים, אתמוך בה"².

עמדות יהודים בישראל (באחוזים)

חשוב לי מאוד שישראל תהיה מדינה דמוקרטית	88	66	חשוב לי מאוד שישראל תהיה מדינה יהודית
חשוב לי במידת מה שישראל תהיה מדינה דמוקרטית	10	27	חשוב לי במידת מה שישראל תהיה מדינה יהודית
לא חשוב לי שישראל תהיה מדינה דמוקרטית	1	6	לא חשוב לי שישראל תהיה מדינה יהודית
חשוב לי שישראל לא תהיה מדינה דמוקרטית	0	1	חשוב לי שישראל לא תהיה מדינה יהודית
לא יודע	1	0	לא יודע

עמדות ערבים בישראל (באחוזים)

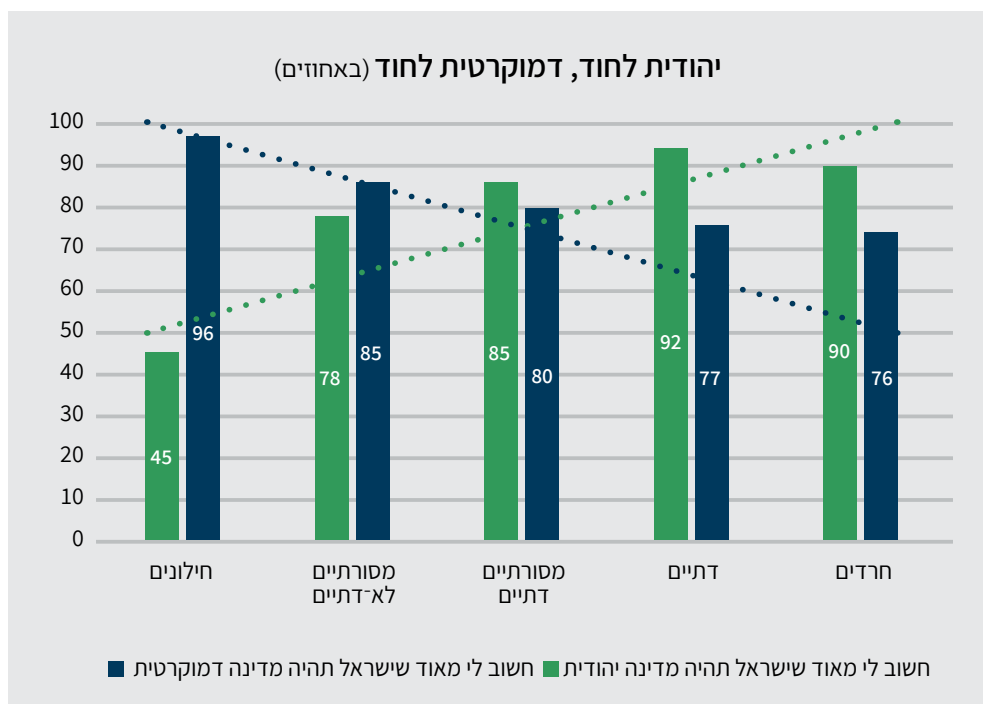
חשוב לי מאוד שישראל תהיה מדינה דמוקרטית	84	9	אני תומך בזה שישראל תהיה מדינה יהודית
חשוב לי במידת מה שישראל תהיה מדינה דמוקרטית	4	35	לא אכפת לי אם ישראל תהיה או לא תהיה מדינה יהודית
לא חשוב לי שישראל תהיה מדינה דמוקרטית	5	14	אני מעדיף שישראל לא תהיה מדינה יהודית
חשוב לי שישראל לא תהיה מדינה דמוקרטית	2	32	אני מתנגד לזה שישראל תהיה מדינה יהודית
לא יודע	4	9	לא יודע

למעשה, בחינה מדוקדקת של המספרים מלמדת שבניגוד למה שנטען לעיתים מזומנות, **הרכיב המאותגר יותר מהשניים הוא דווקא הרכיב של מדינה יהודית, ולא זה של מדינה דמוקרטית.** וכך, הערבים בישראל תומכים בדמוקרטיה אבל רבים מהם מתנגדים לישראל כמדינה יהודית, וגם בקרב היהודים שיעור התמיכה בישראל כמדינה דמוקרטית עולה בשיעור ניכר על שיעור התמיכה בישראל כמדינה יהודית. בעוד 88% מהיהודים אומרים כי חשוב להם מאוד שישראל תהיה דמוקרטית, שיעור היהודים האומרים כך על ישראל כיהודית הוא 66%. זהו פער משמעותי.

התבוננות בקבוצות השונות בחברה היהודית בישראל מחדדת את הסיבות לפערים בין תמיכה ברכיב הדמוקרטי ובין תמיכה ברכיב היהודי. בקבוצה שתמיכתה המובהקת ("חשוב לי מאוד") ברכיב הדמוקרטי היא הנמוכה ביותר, כלומר קבוצת המזדהים כתומכי ימין, מדובר בתמיכה של 73%. לעומת זאת, בקבוצה שתמיכתה המובהקת ברכיב היהודי היא הנמוכה ביותר, כלומר קבוצת המזדהים כתומכי שמאל, מדובר בתמיכה של 31%. אומנם, קבוצת תומכי הימין גדולה בהרבה מקבוצת תומכי השמאל (כ־30% לעומת כ־5%), אבל גם במבט השוואתי על בסיס סולם אחר – זה של רמת הדתיות – אפשר להבחין בפערים דומים.

בקרב הדתיים הקבוצה שתמיכתה ברכיב היהודי היא הגבוהה ביותר, שיעור התמיכה המובהקת ("חשוב לי מאוד") הוא 92%. בקרב החילונים – הקבוצה הגדולה בישראל (מעל 40% מהיהודים) – התמיכה המובהקת ברכיב היהודי היא 45%. במילים אחרות, אומנם ההסכמה בעניין הרכיב הדמוקרטי אינה שווה, אבל הפערים בין הקבוצות אינם גדולים מאוד. לעומת זאת, בהסכמה בעניין הרכיב היהודי ניכרים פערים גדולים: בציבור החילוני שיעורם של מי שהרכיב היהודי חשוב להם מאוד קורס לשיעור נמוך בהרבה מכפי שהוא בשאר חלקי האוכלוסייה היהודית.

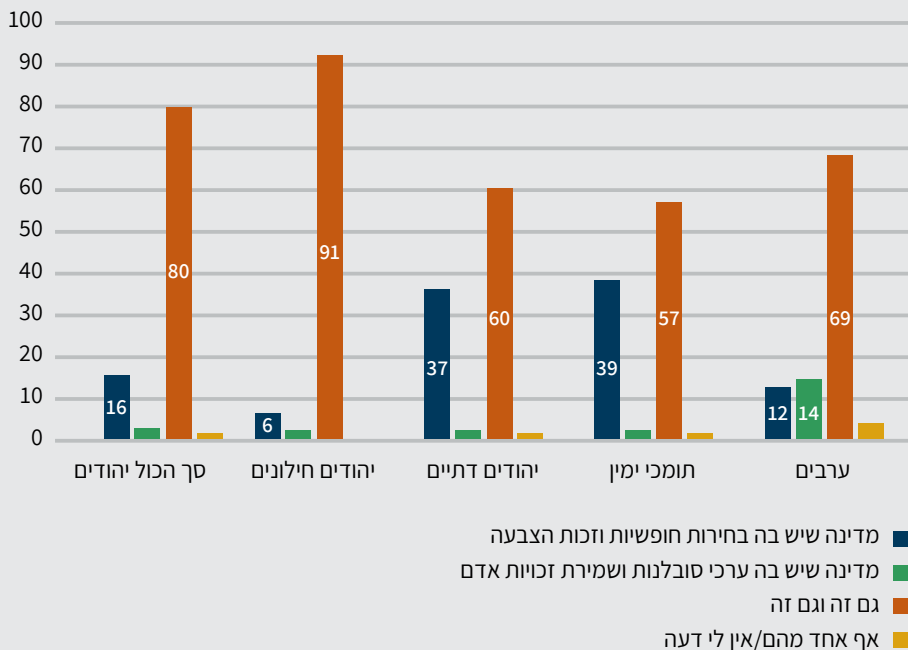
כמובן, בעניין זה חובה לדייק: גם בקרב החילונים יש תמיכה גורפת בישראל כמדינה יהודית, אלא שכמחציתה היא של מי שאומרים שחשוב להם "במידת מה" שישראל תהיה מדינה יהודית, ולא שחשוב להם "מאוד" שישראל תהיה מדינה יהודית (45% חשוב מאוד, 42% חשוב במידת מה). על השאלה מדוע זה כך אפשר להעלות השערות אחדות, ולא נפקד מהן צירוף הנסיבות הפוליטיות של מועד הסקר, בעת שניטש מאבק חריף בין הקבוצות המסורתיות יותר (התומכות בקואליציה) לבין אלה שנוטות לקוטב החילוני. זיהוי חלקי או מלא של יהודיות המדינה עם סדר היום של הממשלה עשוי להיות הגורם לשחיקה בתמיכה של יהודים חילונים ברכיב היהודי של המדינה. בהקשר זה נעיר כי בקרב החילונים ישנו שיעור גבוה של מי שסבורים שבישראל יש "כפייה דתית" (58% מהם דירגו את הכפייה הדתית בציון 8–10 בסולם של 1–10), שגם היא מזוהה עם לחצים שמגיעים מקבוצות המדגישות את יהודיותה של המדינה.

פערים ביחס לרכיב היהודי לעומת היחס לרכיב הדמוקרטי בהגדרת המדינה מתגלים גם בשאלת הפרשנות למונחים הללו. רוב היהודים בישראל, וגם הערבים, סבורים כי ב"מדינה יהודית" הכוונה למדינת הלאום היהודי (62%).³ עם זאת, בקרב דתיים (כ-25%, כלומר כרבע) וחרדים (44%) ישנם רבים הרואים במונח "מדינה יהודית" רכיב המכוון ל"מדינת הדת היהודית".⁴

בקרב כל קבוצות האוכלוסייה, יהודים וערבים, ישנו רוב לסבורים כי הרכיב הדמוקרטי של המדינה מתייחס לשני רכיבי משנה, כלומר הוא מבטא הן מדינה "שיש בה בחירות חופשיות וזכות הצבעה" והן "מדינה שיש בה ערכי סובלנות ושמירת זכויות אדם". עם זאת, כשליש מהיהודים המגדירים את עצמם "דתיים" או "חרדים" בוחרים רק ברכיב אחד מהשניים – "בחירות והצבעה" – כמבטא מדינה דמוקרטית, וכך גם 39% מתומכי הימין (מדובר כמובן באותה אוכלוסייה, המאותרת בסולם אחר של הגדרות). בהקשר זה יש להבהיר כי השאלה הציגה רק שתי הגדרות אפשריות לשאלה מהי מדינה דמוקרטית (וכן את האפשרות השלישית, שזכתה לרוב גדול: בחירה בשני הרכיבים יחד). אפשר להניח ששאלה שכוללת עוד אפשרויות הייתה מאפשרת לזהות עוד מחלוקות פרשניות באשר לתחולת המונח על מדינת ישראל, בעיקר אילו היינו כוללים אפשרויות שנמצאות במוקד הוויכוח הציבורי שניטש בעת עריכת הסקר, כמו עצמאות מערכת המשפט, שקיפות שלטונית או הפרדת רשויות.

כשאתה אומר "מדינה דמוקרטית", למה בעיקר אתה מתכוון? (באחוזים)

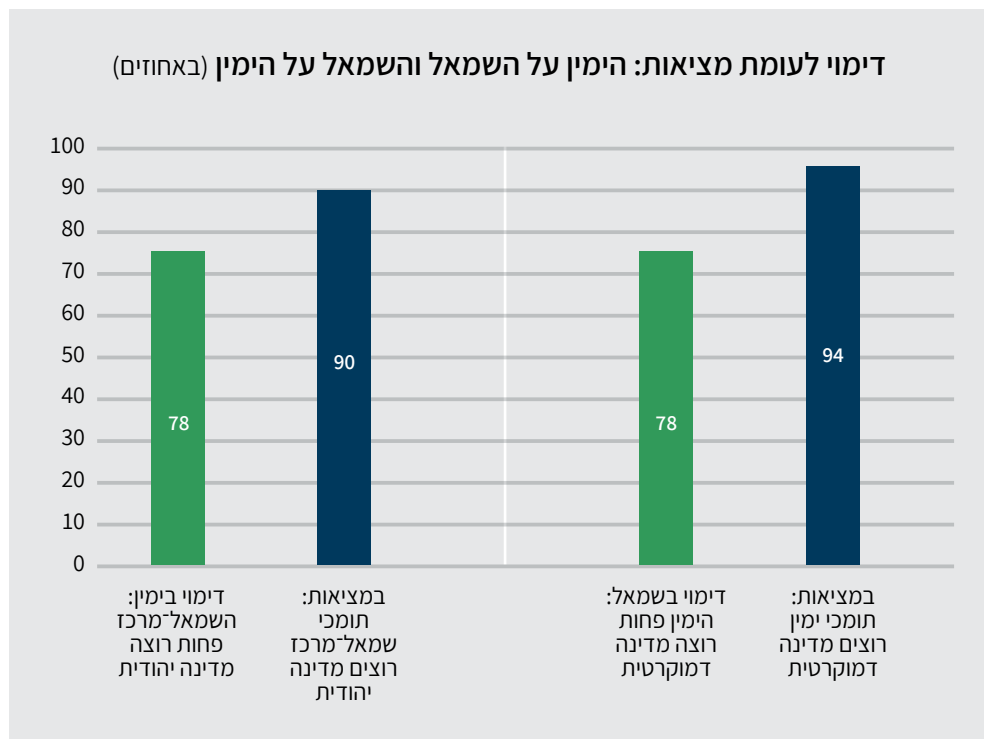
מה חושבים האחרים?

לנוכח התמיכה הגורפת של יהודים בישראל כמדינה דמוקרטית ובישראל כמדינה יהודית, בחנו גם את הדימוי שיש לקבוצות שונות בחברה בעיני קבוצות אחרות בנושא זה. במילים פשוטות: האם תומכי ימין (בציבור היהודי) מבינים שגם תומכי שמאל רוצים בישראל יהודית, וההפך: האם תומכי שמאל מבינים שגם תומכי ימין רוצים בישראל דמוקרטית.

בחינת הדימויים נעשתה כך: תומכי מרכז ושמאל (מתנגדים לממשלה המכהנת) נשאלו: "ישנה טענה שנשמעת לפעמים שלתומכי ימין בישראל פחות חשוב שישראל תהיה מדינה דמוקרטית. עד כמה אתה מסכים עם טענה זו?". תומכי ימין (תומכים בממשלה המכהנת) נשאלו: "ישנה טענה שנשמעת לפעמים שלתומכי מרכז ושמאל בישראל פחות חשוב שישראל תהיה מדינה יהודית. עד כמה אתה מסכים עם טענה זו?". הממצאים מלמדים עד כמה רווחת הערכת החסר בשני הקטבים של הרצון האמיתי בקרב המחנה היריב. וכך, בקרב תומכי הימין כמעט 80% הסכימו (מאוד וקצת) שלתומכי מרכז ושמאל

פחות חשוב שישראל תהיה מדינה יהודית. ובאותו אופן – בקרב תומכי שמאל כמעט 80% הסכימו (מאוד וקצת) שלתומכי ימין פחות חשוב שישראל תהיה מדינה דמוקרטית.

התרשים הבא מציג דוגמה לפער שבין הדימוי לבין המציאות. פער זה מעיד על רמת קיטוב גבוהה, המתבטאת בייחוס עמדות שליליות למחנה הפוליטי היריב ועל היעדר יכולת לזהות שותפות ברכיבים העיקריים של החזון – גם דמוקרטיה וגם יהודית – בקרב יהודים בישראל. אומנם יש אמת בטענה שהתמיכה בקרב הימין ב"ישראל דמוקרטית" קצת נמוכה מזו שבקרב השמאל, ואומנם יש אמת בטענה שהתמיכה בקרב השמאל ב"ישראל יהודית" נמוכה מזו שבקרב הימין; אולם לנוכח התמיכה הגבוהה מאוד בשני הרכיבים בקרב כלל החברה היהודית, נדמה שהדימוי של צד שני שאינו שותף לחזון המלא רחוק למדי מהמציאות.

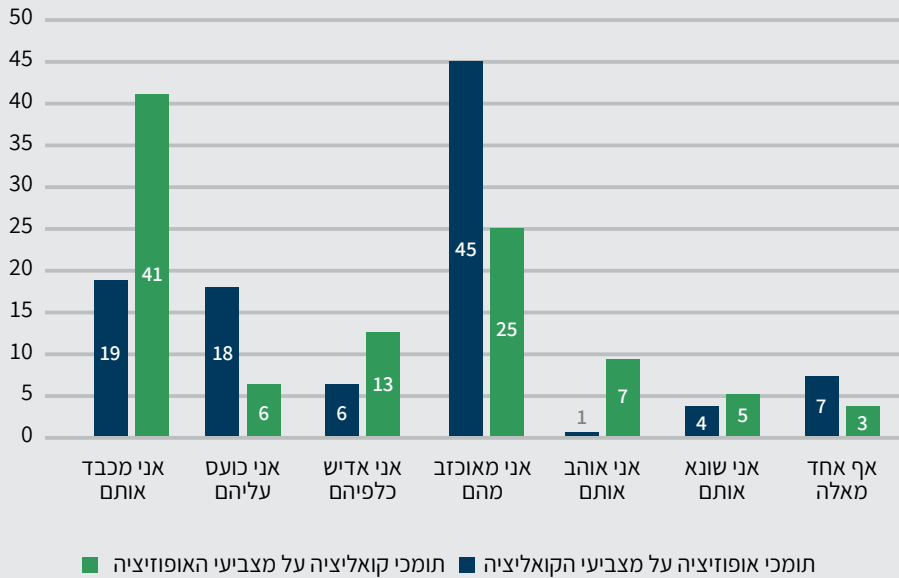

בחינת העמדות של קבוצות משנה בתוך המחנות (כגון חילונים תומכי שמאל או חרדים תומכי ימין) מעלה כי קבוצות הקצה הן אלה שמחזיקות בדימוי השלילי ביותר של הצד השני, וכי ישנו פער ממשי בין קבוצות אלה לבין הקבוצות שנמצאות באמצע הרצף בסולם הדתיות או בסולם הפוליטי. לדוגמה, ישנו פער ניכר בין תומכי "ימין" לבין תומכי "ימין-מרכז" בתפיסת עמדות השמאל-מרכז: 88% מתומכי הימין סבורים שלתומכי השמאל-מרכז פחות חשוב שישראל תהיה מדינה יהודית, אך בקרב בוחרים הימין-מרכז יורד שיעור הסבורים כך ל-62%. עדיין רוב, אבל מובהק פחות.

ובדומה, 82% מהחילונים תומכי שמאל סבורים שלתומכי ימין פחות חשוב שישראל תהיה דמוקרטית. ואולם כאשר נבחנות עמדות של קבוצת המסורתיים הלא-דתיים תומכי שמאל באותה שאלה, השיעור יורד ל-66%. וכך, כשליש מתומכי השמאל שהם מסורתיים לא-דתיים אינם מקבלים את הטענה שתומכי ימין פחות מעוניינים בישראל כמדינה דמוקרטית.

את יחסם של ישראלים ממחנות שונים זה לזה בחנו בשאלה נוספת, הנוגעת לתחושות של תומכי הממשלה ומתנגדי הממשלה זה כלפי זה. בטרם נתייחס לתשובות נאמר כי השאלון הופץ ונענה במהלך חודש ינואר 2023, כאשר העימות בנושא מערכת המשפט כבר היה נוכח בזירה הציבורית אך טרם הגיע למלוא עוצמתו. בעת הסקר בחרה הקבוצה הגדולה מקרב תומכי האופוזיציה בתיאור "מאוכזב מהם" כדי לתאר את תחושותיה כלפי מצביעי הקואליציה (45%), בשעה שהקבוצה הגדולה מקרב בוחרים הקואליציה בחרה בתיאור "מכבד אותם" כלפי בוחרים האופוזיציה (41%).

מה חושבים על המחנה השני (באחוזים)

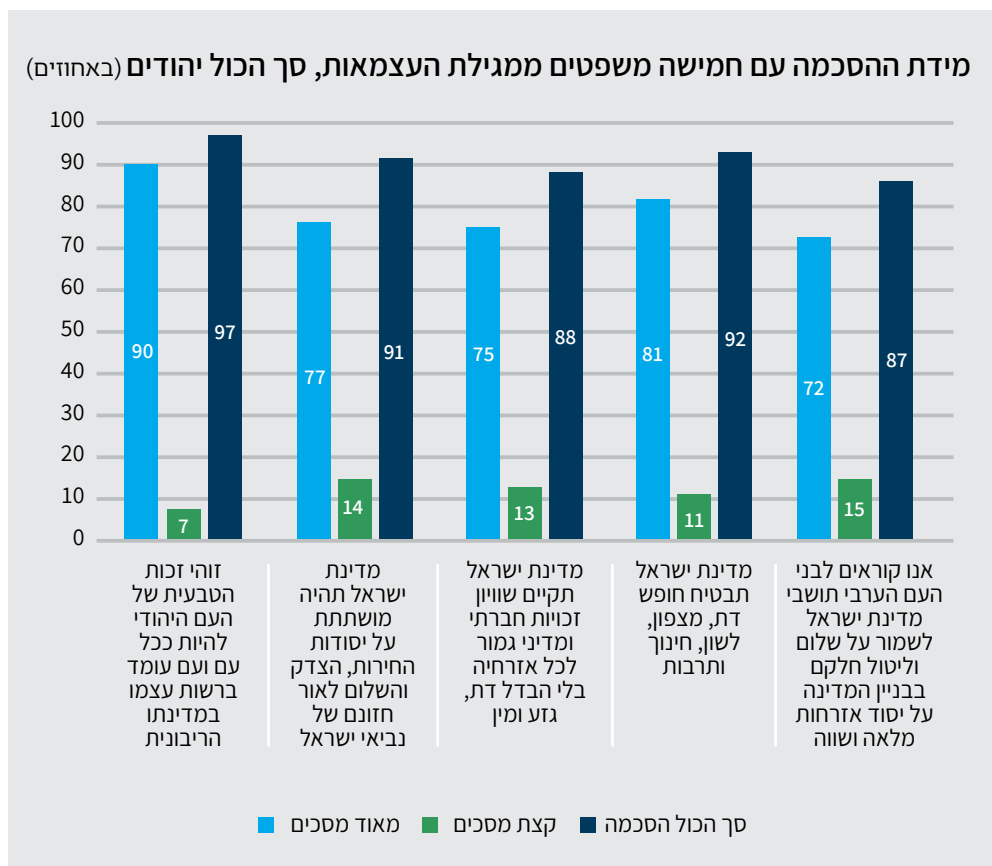

הסכמה עם מגילת העצמאות?

מגילת העצמאות נוכחת גם בדיון הסוער על הרפורמה המשפטית. ניכר שבקרב המוחים נגדה יש הסבורים כי היא אינה עולה בקנה אחד עם ערכי מגילת העצמאות. המגילה עומדת אפוא, ולא דווקא בטובתה,⁵ במוקד של עימות פוליטי. ראש האופוזיציה, יאיר לפיד, הגדיר את המאבק נגד הרפורמה כמערכה שבה "אנחנו נלחמים על ערכי מגילת העצמאות".⁶ ראש הממשלה לשעבר אהוד ברק אמר באחת ההפגנות נגד הממשלה כי "אנחנו כאן כדי להגן על מגילת העצמאות" וכינה את כלל המתנגדים לרפורמה "מחנה מגילת העצמאות".⁷ טקסטים של מגילת העצמאות נתלו על בנייני עיריות ובאתרים נוספים (תל אביב, הרצליה, כפר סבא), ונישאו והוקראו בידי מפגינים.⁸ טענתם המפורשת של המפגינים והמוחים הייתה כי התומכים ברפורמה המשפטית מתנכרים למה שנקבע במגילת העצמאות.

האם ניתן להבחין בנטייה של תומכי הרפורמה להתנכר למגילה ולערכיה? בשאלון הסקר השנה כללנו חמישה משפטים מתוך המגילה, בלי לציין שהם מתוך המגילה. על המשפטים אמרנו שהם "נכתבו על החזון של מדינת ישראל". יש להניח כי היו במשיבים שזיהו את מקורם וכי אחרים השיבו בלי לזהות את מקורם.⁹

מידת ההסכמה עם **כל האמירות** במגילה הייתה **גבוהה מאוד** בקרב משיבים יהודים. כמובן, ניכרו הבדלים בין מגזרים בקשר לחלק מהן (מייד נציג אותם). בקרב משיבים ערבים מידת ההסכמה הייתה נמוכה בהרבה, ואנחנו משערים כי רבים מהם לא התייחסו לאמירות כאל חזון אלא כאל בוחן מציאות. כלומר, הם לא בהכרח השיבו על השאלה מה רצוי שיהיה, אלא מה בעיניהם קיים במציאות. ההסכמה בקרב הערבים עם האמירות שעליהם נשאלו הייתה בשיעור של כ-50% (נשאלו על ארבע אמירות. לא נכללה הקריאה במגילה לבני העם הערבי).

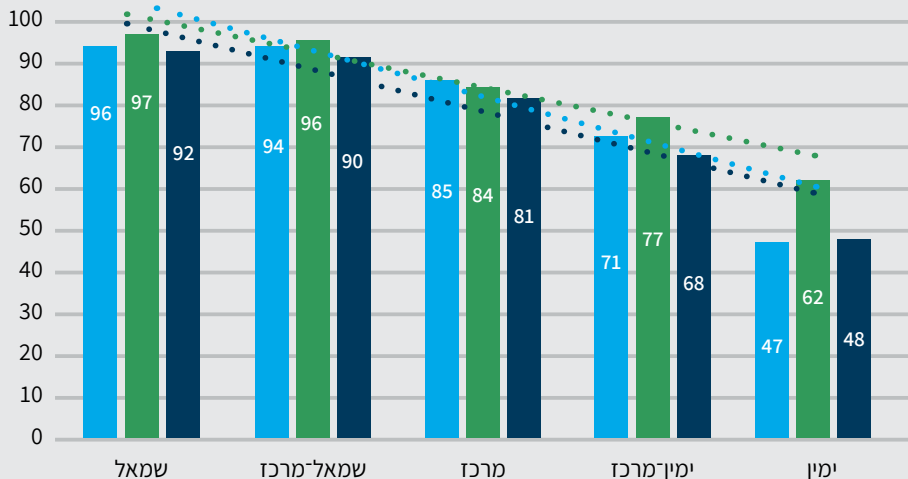

היכן אפשר להבחין בפערים בין קבוצות בנושא החזון הנפרש במגילת העצמאות? שתי האמירות הראשונות ברשימה – זו הנוגעת ל"זכותו הטבעית של העם היהודי" וזו הקובעת כי המדינה תושתת על "יסודות החירות, הצדק והשלום" – מקובלות על כלל הקבוצות בציבור היהודי במידה דומה מאוד. הפערים ניכרים בשלוש האמירות האחרות. בכולן התמיכה גבוהה, אולם ישנו הבדל גם בשיעור התמיכה, ועוד יותר מזה בעוצמת התמיכה ("מאוד מסכימים" לעומת "קצת מסכימים"), במעבר מהשמאל לימין וכן במעבר המקביל על רצף הדתיות מחילוני לחרדי. באשר לכל שלוש האמירות – התמיכה חזקה יותר, ובהבדל גדול, ככל שזזים "שמאלה" על הרצף ונחלשת ככל שזזים "מינה".

על השאלה מדוע תומכי ימין, או ישראלים דתיים וחרדים, בוחרים להסכים עם חלק מהאמירות רק "קצת" ולא "מאוד" אפשר להעלות שלל השערות. מגילת העצמאות, כפי שהזכרנו, נמצאת כרגע במוקד של עימות ציבורי שיש בכוחו להשפיע על התמיכה במה שנאמר בה. בד בבד, וגם לזה יש כמובן קשר למחלוקת הציבורית בישראל, ייתכן שבקרב הקבוצות השמרניות הביטוי "קצת" מבטא תמיכה "על תנאי" – כלומר, תמיכה באמירה כפי שהם מבינים את משמעותה, המלווה בחשש, או בהסתייגות, מהפרשנות שקבוצות אחרות או בית המשפט העליון יכולים לתת לאותה אמירה. ייתכן גם שביטוי זה מתיישב עם הסתייגות מסוימת בקרב קבוצות אלה מערכי זכויות אדם כגון שוויון.

כאמור, חשוב להדגיש כי בצירוף כלל המסכימים בכל קבוצה ("מסכימים מאוד" ו"מסכימים קצת") הפערים בין הקבוצות מצטמצמים מאוד. לדוגמה, בקרב תומכי הימין ישנם 62% המסכימים "מאוד" עם האמירה שמדינת ישראל תבטיח "חופש דת, מצפון" וכו', לעומת 97% בקרב תומכי השמאל. אולם צירוף של תומכי ימין שמסכימים "מאוד" ו"קצת" עם האמירה יצמצם את הפער ל-83% לימין לעומת 97% לשמאל. תופעה דומה אפשר לראות בכלל האמירות שניכרים בהן פערים. למעשה, בכל הקבוצות וביחס לכלל האמירות, השיעור הכולל של הסכמה אינו נופל מ-70% אף לא באחד מהמקרים.

מידת ההסכמה הגבוהה (מסכימים מאוד) עם שלוש אמירות ממגילת העצמאות (באחוזים)
יהודים, לפי עמדה פוליטית

■ מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין
■ מדינת ישראל תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות
■ אנו קוראים לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל [...] על יסוד אזרחות מלאה ושווה

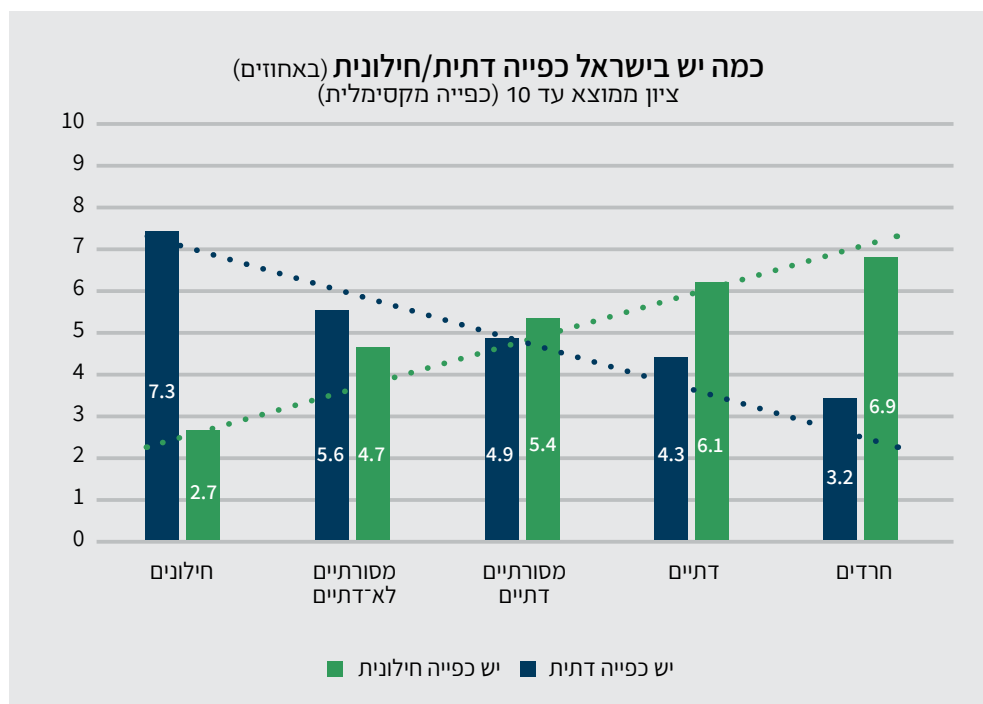
יחסים בין קבוצות

מדד הפלורליזם עוקב מדי שנה אחר מגוון רכיבים המבטאים יחסים בין קבוצות בישראל. כמה מרכיבים אלה חוזרים על עצמם מדי שנה, או מדי כמה שנים, ולכן מתאפשרת השוואה בין מה שהיה לבין מה שהוואה.

השנה, לאחר חמש שנים, חזרנו על שאלה בעניין רמת הכפייה הדתית או החילונית בישראל כפי שתופסים אותה יהודים ממגזרים שונים. שוב יש להדגיש כי השאלון הוצג השנה ברקע המתח החברתי-פוליטי בישראל וברקע העובדה שהמחנות הפוליטיים מתאפיינים כיום, עוד יותר מבעבר, גם בהבדלים ביניהם ברמת הדתיות. הקואליציה השלטת בישראל היום מורכבת מקבוצות שרבות מהן דתיות וחרדיות, ולעומתה רוב ניכר מתומכי האופוזיציה הם חילונים או מסורתיים לא־דתיים. עם זאת, רשמים ותחושות בקשר לכפייה דתית או חילונית בישראל אינם חדשים. ב־2018 התברר שישנה תחושה חזקה למדי של כפייה דתית, העולה ככל שזזים על הציר לכיוון החילוני, ולעומת זאת תחושה מסוימת (פחות חזקה) של כפייה חילונית כאשר זזים על הציר לכיוון הדתי-חרדי.

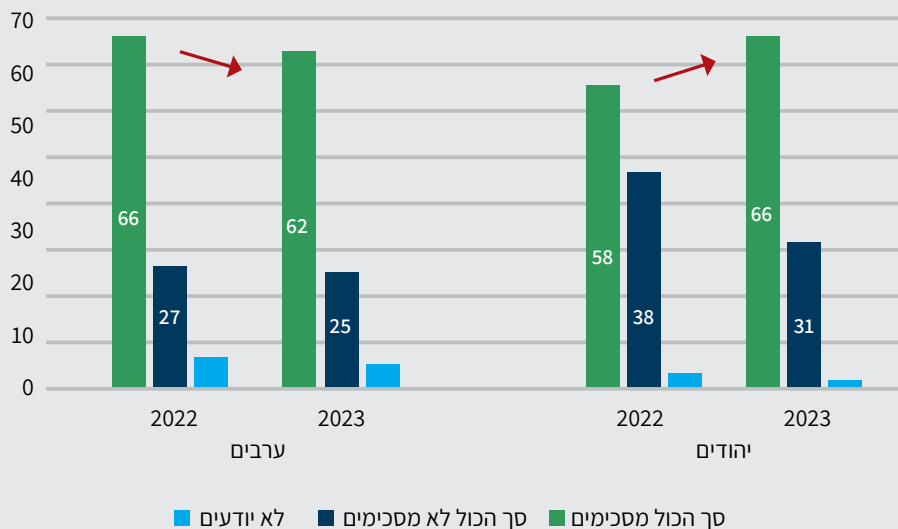
בתחושה הראשונה – כפייה דתית – לא ראינו השנה שינוי גדול. שיעורם של החילונים הסבורים שיש בישראל כפייה דתית חזקה גבוה מאוד, ועל סולם של כפייה מ-1 (אין כפייה כלל) עד 10 (יש כפייה משמעותית מאוד) הציון הממוצע של המשיבים החילונים הוא מעל 7. עלייה מסוימת לעומת מה שראינו לפני חמש שנים נרשמה דווקא בתמונת המראה – של הטענה על כפייה חילונית מצד הציבור החרדי והדתי. כמו בשאלון לפני חצי עשור, גם השנה תמונת הכפייה החילונית מקבילה, והפוכה, לתמונת הכפייה הדתית, אלא שהפעם, יותר מבעבר, הטענה על כפייה חילונית מצד המחנה החרדי-דתי מתקרבת בעוצמתה לזו של המחנה החילוני על כפייה דתית. למעשה, 61% מהחרדים דירגו את עוצמת הכפייה החילונית בציון מעל 7 (מתוך 10), וכך גם 49% מהדתיים.

משמעות הממצאים היא שגם בהקשר של תחושת הכפייה בשני המחנות, מדינת ישראל נמצאת במצב של קיטוב – התחושות הניכרות בשני קצות הציר הן של טענה לכפייה "עלינו" אך הכרה חלשה בטענת הכפייה "שלנו". כך: 61% מהחרדים דירגו את הכפייה הדתית בישראל בציון 1-3, ו-54% מהדתיים דירגו אותה בציון 1-4. כלומר, בציבור החרדי והדתי אין הסכמה עם ההיגד שישנה כפייה דתית חזקה בישראל. בד בבד, 61% מקרב הציבור החילוני דירגו את הכפייה החילונית בישראל בציון 1-2. כלומר, הכרה חלשה מאוד בכך שישנה כפייה חילונית בישראל. מקרב הציבור המסורתי הלא-דתי 64% דירגו את הכפייה החילונית בציון 1-5 – הכרה חלשה למדי בכך שישנה כפייה חילונית בישראל. בלי קשר לשאלה העובדתית מי צודק (שלא קל להכריע בה), ברור כי בישראל שוררת מחלוקת על העובדות בתפיסת המציאות, וזו מכבידה מאוד על קביעת הסדרים אזוריים משביעי רצון. כאשר כל צד מניח כי הוא זה שסובל מכפייה בעוד הוא עצמו איננו כופה על הצד השני, צפוי שהנכונות לפשרות במחלוקות על ההסדרים של דת ומדינה תהיה חלשה.

בחינה עיתית נוספת מול נתוני השנה שעברה נעשתה השנה בנושא תחושת השותפות של יהודים וערבים בישראל. הבדיקה התבקשה בגלל שינוי הנסיבות המשמעותי: בשנה שעברה כיהנה בישראל ממשלה הנתמכת על ידי קואליציה שהייתה חברה בה גם מפלגה ערבית, ואילו השנה נמצאת בשלטון ממשלה שכמה ממפלגותיה שוללות במפורש שותפות קואליציונית עם מפלגות ערביות. למרות שינויים אלה לא ניכרים פערים גדולים מאוד ביחס של יהודים וערבים לעתיד המשותף של שתי האוכלוסיות: ישנה עלייה קלה בקרב היהודים בהכרה בעתיד משותף זה, בצד ירידה קלה בקרב הערבים. הקבוצה שבה חל השינוי הגדול ביותר, על פי הסקר, היא קבוצת היהודים תומכי המרכז הפוליטי – אצלם עלה שיעור ה"מאוד מסכימים" עם האמירה שלכל הישראלים יש עתיד משותף – מ-33% ל-47%. ואולם עלייה זו אינה ייחודית לתומכי מרכז, אלא ניכרת גם בקרב חברי שאר הקבוצות (על פי מפתח פוליטי), בשיעורים שונים. מעניין, בהקשר המתודולוגי, שהבדלים אלה ניכרים הן כאשר אנו משווים את נתוני הסקר הנוכחי לנתוני הסקר הקודם באופן כללי, והן בהשוואה פרטנית של מי שהשיבו לשני הסקרים (קרוב ל-600 משיבים). כלומר, אותם ישראלים שהשיבו לשאלון ב-2022 וענו שוב ב-2023 שינו את עמדתם. החריג היחיד בעניין זה היו משיבים חרדים – תשובותיהם השנה חופפות כמעט ללא חריגות לתשובותיהם בסקר השנה שעברה.

לכל הישראלים, יהודים וערבים, יש עתיד משותף (באחוזים)

סיכום

ממצאים מעין אלה שהוצגו כאן, ואשר נאספו בתקופה סוערת במיוחד בחברה הישראלית, מחייבים התייחסות זהירה והמשך מעקב - בין השאר כדי לבחון בשנים הבאות אם מה שמתחולל בישראל השנה, ואשר בשעת כתיבת הדברים עדיין לא הסתיים, מוביל לחיזוק או לשחיקה של ערכים בקרב קבוצות בחברה הישראלית.

חשיבות גדולה יש לעובדה שבישראל לא ניכרת בשלב זה שחיקה ברצון הבסיסי לקיומו של משטר דמוקרטי ממשי. עם זאת, הפערים הגדולים בתמיכה במדינה יהודית מעידים הן על המחולל של המשבר הנוכחי והן על תוצאותיו האפשריות.

הערות

1. רות גבזיון, "עיון חוקתי של חזון המדינה: המלצות לשרת המשפטים", 19 בנובמבר 2014.
2. ראו סקרי סמי סמוחה באתר דאטה ישראל – "ציבור ערבי 2019", אוניברסיטת חיפה. בשאלון זה נכללו כמה נוסחים, והללו הובילו לתשובות מגוונות. כשליש מהמשיבים השיבו בשלילה על השאלה אם לישראל יש זכות קיום "כמדינה יהודית-ציונית", רבע השיבו בחיוב, ועוד כשליש בחיוב המלווה ב"הסתייגות" (שלא פורשה).
3. מעניינת ההשוואה של נתון זה לבחירה של יהודים בישראל כאשר הם נשאלים למה מתייחסת ההגדרה של בני אדם (ולא של המדינה) כיהודים. במקרה זה, 28% בוחרים בלאום. ראו שמואל רוזנר, קמיל פוקס ונח סלפקוב, **מיהם היהודים: עמדות היהודים בישראל**, המכון למדיניות העם היהודי, 2022.
4. נתון דומה אפשר למצוא בסקר המכון הישראלי לדמוקרטיה מלפני כעשור, שנוסח השאלה בו היה שונה אך התוצאה דומה למדי. יותר ממחצית מהיהודים התייחסו ליהודיות המדינה כאל "סמן לאומי", לעומת כשליש שראו בה "סמן דתי". ראו דרור וולטר וחנן כהן, "עמדות הציבור לגבי מדינה יהודית ודמוקרטית", אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2011.
5. ראו ידידיה שטרן, "לא לגרור את מגילת העצמאות לבית המשפט", **הארץ**, 11 בינואר 2018; שמואל רוזנר, "משה, תלה את המגילה בבקשה", אתר המדד: פוליטיקה, חברה, תרבות וזהות בישראל, 13 בדצמבר 2022.
6. "יאיר לפיד מגיב לנאום הנשיא: 'אנחנו נלחמים על מגילת העצמאות'", מערכת **ice**, 12 בפברואר 2023.
7. אבי כהן ומישל מכול, "המחאה עולה מדרגה: עימותים ומעצרים באיילון, המפגינים הבעירו מדורה על הכביש", **ישראל היום**, 26 בפברואר 2023.
8. קורין אלבז אלוש, "מגילת העצמאות נתלתה לאורך בניין עיריית ת"א: 'לנוכח הלך הרוח במדינה'", **ynet**, 12 בדצמבר 2022.
9. נוסח השאלה המלא היה זה: "עכשיו נקריא לך חמישה משפטים שנכתבו על החזון של מדינת ישראל ונשאל עד כמה אתה מסכים או לא מסכים שזה החזון שמתאים למדינת ישראל גם היום".

